

Ovako napisane riječi hrvatski zemljopisni jezik ne poznaje. U Hrvatskoj smo ih pisali, a i danas bismo ih morali pisati ovako:

(B) Madžarska
Madžar
Madžarica
madžarski (u sva tri roda i broja)
madžarizacija
madžaron
'madžarac'.

U zemljopisnom nazivlju najvećega broja naših zemljovida ime susjedne nam sjeverne zemlje napisano je sa suglasnikom dž, dakle čitamo/pišemo MADŽARSKA, a ne MAĐARSKA! Da je tako navodim samo neka djela ovakve naravi:

1. GEOGRAFSKI ATLAS JUGOSLAVIJE, Znanje, Zagreb, 1961, uredili dr. Z. Dugački i inž. P. Mardešić.

2. ATLAS SVIJETA, JLZ, Zagreb, 1961.

3. GEOGRAFSKI ATLAS, Geokarta, Beograd, 1972. Strukovni suradnik i korektor za hrvatsko jezično područje dr. Ratimir Kalmeta.

4. ENCIKLOPEDIJA JLZ, 4, Zagreb, 1968.

Zašto naši korektori ne poštuju hrvatsku znanstveno-jezičnu tradiciju? Molim naslov da mi na ovo pitanje odgovori.«

Mislim da je pitanje od općega interesa i da će biti dobro da se razlozi za jedan ili drugi način iznesu u Jeziku, pogotovu što se o tome dosad nije javno raspravljalo.

Problem se očito svodi na pitanje Mađar ili Madžar pa što se odluči za te dvije riječi, vrijedi i za ostale izvedene neposredno ili posredno od njih.

Autor se pisma očito zalaže za Madžar i više traži potvrdu svoga mišljenja, nego što postavlja pitanje. Ima li on pravo? U načelu ima jer književni standard traži da se među dubletama napravi odabir i prednost daje jednoj ako za to postoje kakvi razlozi.

Slažemo se s autorom da Madžar ima jaču tradiciju, ali je Mađar bliže izgovoru kako tu riječ izgovaraju sami Madžari. Budući da smo mi ne samo susjedi Madžara, nego smo i osam stoljeća bili u istoj državnoj zajednici s njima, zaista je čudno što u hrvatskoj tradiciji prevladava Madžar, a ne Mađar.

Odgovor je prilično jednostavan. Stara slavenska i hrvatska riječ za taj narod bila je Ugri, i Hrvati su Madžare u svom jeziku rijetko zvali Madžarima ili Mađarima. Pod turskim se utjecajem proširio naziv Madžari jer Turci izgovaraju srednji glas bliže našem dž. Stariju hrvatsku tradiciju teško je utvrditi zbog rijetkih potvrda te riječi i zbog različitoga pisanja glasova dž i đ. Zato će biti zanimljivo kako je ta riječ zabilježena u našim pravopisima. Brozov i Broz-Boranićev Hrvatski pravopis ima samo Madžar. Tako je i u Boranićevu Pravopisu hrvatskoga ili srpskoga jezika do V. izdanja. U V. izdanju, 1930, koje je prerađeno prema propisima ministarstva prosvjete u Beogradu stoji »Madžar i Mađar«. Tako je i u VI. izdanju, a u VII, 1940, tj. ponovno tiskanom četvrtom, i u VIII. (1941) opet je samo Madžar. U IX. (1947) stoji »Madžar, običnije od Mađar«, a u X. (1951) »Madžar«. Jasno je da je takvo kolebanje narušavalo tradiciju Madžar. Kako tradicija u književnom jeziku ima važnu ulogu pa kad ne postoje ozbiljni razlozi, ne treba je narušavati, pogotovu kad je ona čvrsta u području gdje se najčešće upotrebljava, kao što je u zemljopisnim priručnicima. Madžarski izgovor može biti značajan razlog, ali nas on ne obvezuje toliko koliko naša tradicija pa zbog toga prednost možemo dati liku Madžar. Dakako, ni Mađar ne treba smatrati pogrešnim, ali kad se postavi pitanje o tome i odvagnu svi razlozi, prednost treba dati liku Madžar.

Stjepan Babić

POZNAJEMO LI SVOJ JEZIK?

ŠTO PADA U MED: SJEKIRA ILI ŽLICA?

U djelima hrvatskih pisaca često ćemo naći izraz *pala mu sjekira u med* za okolnost kad koga zadesi kakva sreća, najčešće iznenada, neočekivano.

Evo pet primjera iz djela novijih pisaca:

Pala mu sjekira u med, kadno mu je stari Martin dozvolio, da stupi u obitelj, jer se otada nije trebao za drugo brinuti, nego kako da mu svi dijele ime doktora

i gospodina grofa ... (A. Kovačić, Fiškal, Djela, I, Zagreb, 1950, 117.) — *Pa ako se u toj teškoj borbi namjeriš poput slijepe kokoši na zrno, ili ako ti srećom pade sjekira u med, prosut će se na tebe graja, graktanje, lajanje zavidnika, takmaca, nezadovoljnika — ama ti već znaš onaj naš stari jal!* (V. Car Emin, Iza plime, Zagreb, 1913, 51.) — *Ej Luka — rekao je on samome sebi — sad pamet u glavu! Ovdje ti je sjekira pala u med!* — — — (S. Kolar, Ili jesmo ili nismo, Zagreb, 1938, 183.) — *Senator je zakopčao prsluk, privukao me k sebi i počeo mi šaptati u uho, da on sutra putuje u Beograd k ministru unutrašnjih djela »u naročitoj misiji«, da on ne će zaboraviti na me i na Bugu, kad njemu padne »sjekira u med« ...* (I. Kozarčanin, Sam čovjek, Zagreb, 1937, 192.) — *Zato, držite se! Dođite i vi, što više da vas dođe! Pala vam sjekira u med!* (G. Kovačić, Smrt u čizmama, Izabrana djela, Zagreb, 1951, 38.)

Mnogima se to može činiti nelogičnim jer što ima sjekira s medom. Normalnije bi im bilo da je pala žlica (kašika). I zaista, nalazimo i taj izraz:

Pala mu kašika u med.

Novak Simić, Vjenčanje u kasabi, Sarajevo, 1947, 28.

Ali isti pisac ima i prvi izraz:

Činovničič, brate, najobičniji, nitko i ništa. Pala mu sjekira u med. Sretna ga majka rodila.

Braća i kumiri, Zagreb, 1969, 19.

Kako sve to može izazvati nedoumicu, potrebno je reći što možemo preporučiti kao bolje.

Da bismo to mogli, potrebno je objasniti kako je nastao taj izraz.

Na to je pokušao odgovoriti Vuk Karadžić koji u Narodnim poslovicama ima taj izraz pa kaže: »Ja ne znam, kako je postala ova poslovice; da li nije, kad se isijecaju čele iz drveta, pa kad je duplja puna meda, te sjekira, kako se udari njome u

drvo, propadne u med?« (Navod iz AR s. v. sjekira.) Mislim da je Karadžićevo nagađanje točno, samo bih dodao da je ta poslovice vjerojatnije nastala kad tko siječe ili cijepa drva pa iznenada naiđe na med. Naime, divlje se pčele, ili domaće koje pobjegnju, često nastanjuju u dupljima drveća pa kad se tako drvo siječe ili kad se posiječe pa se doveze kući i cijepa, može se naići na med. To sam i sam jednom u djetinjstvu doživio. Dovezao stric iz šume drva pa ih cijepao i naišao na med. Bila je velika radost za sve. Taj mi je doživljaj kasnije pomogao da shvatim ovu frazu sa sjekirom. Takvih je konkretnih doživljaja nekad, kad su ljudi ložili drvima što su ih sami sjekli i cijepali, zacijelo bilo više, pa se od konkretnoga prešlo k prenesenu značenju, što je u jeziku sasvim normalna pojava. To je doduše etimološko tumačenje, ali mislim da je ono potrebno za kulturu jezika, kako je to već rekao R. Katičić (usp. Jezik, XXIII, str 88.). Zamjena sjekire žlicom može se u prvi tren činiti opravdanom, ali kad se malo bolje razmisli, može se zaključiti da se njome ništa ne dobiva, nego čak i gubi, žlica slabi slikovitost izraza. Kad žlica upadne u med, tada to znači da meda već ima, da se može jesti i da je upadanje žlice u med više nespretnost nego sreća.

Mislim da je sada i odgovor jednoznačan kad želimo reći da je tko iznenada postao sretan i kad to želimo reći ovom frazom. Tada treba reći da mu je pala sjekira u med, a ne žlica (kašika). Tome treba dodati da je fraza sa sjekirom običnija u hrvatskih pisaca nego sa žlicom. Osim navedenih šest potvrda, imam zabilježene još dvije, E. Kumičića i J. E. Tomića, a sa kašikom i žlicom pronašao sam samo onu koju sam naveo. A Novak se Simić, kako smo vidjeli, koleba. A u kolebanju treba birati ono što je bolje. Sada, očito sa sigurnošću.

Stjepan Babić

ZAPAZENO

GRUZIJSKI ČAJ OSOBITA MIRISA I ČEGA JOS?

Tvornica »Pliva« reklamira gruzijski čaj i o njemu se kaže »osobita mirisa i ukusa« (reklamni plakat na Zagrebačkom velesajmu). Ako vjerujemo da je taj čaj »osobita mirisa«, možemo li reći da je i »osobita ukusa« ili bi trebalo reći »osobita okusa«? Mogu li se riječi *ukus* i *okus* iskorištavati jednoznačno ili treba upotrebljavati svaku u drugom značenju?

Već je u šestom godištu Jezika (1957. god., str. 46—49) bilo riječi o značenju i uporabi riječi *okus* i *ukus* gdje je autor (M. Šipka) potanko obrazložio da te dvije riječi nemaju isto značenje i da bi ih, prema tome, trebalo upotrebljavati kao raznoznačnice. Uza sve to, sve više prodire praksa koja potire razliku u značenju tih riječi, namećući sad jednoj sad drugoj značenja koja imaju obje; štoviše, zapaža se tendencija da se riječ *okus* posve istisne iz jezične uporabe u korist same riječi *ukus*. Nema sumnje da to osiromašuje jezičnu izražajnost pa je korisno i danas ponoviti riječi M. Šipke iz 6. godišta Jezika, gdje se kaže: »Kad već imamo dvije riječi, treba da se njima i koristimo, jer to čini naš jezik bogatijim i ljepšim« (str. 49).

Treba reći da nam, na žalost, pravu orijentaciju o značenju i upotrebi riječi *okus* i *ukus* ne daju neki rječnici; oni preuzimaju riječi iz jezične primjene, popisujući i opisujući ono što se u njoj nalazi, često bez kritičkoga lingvističkoga odnosa. Znamo li međutim da se popisni i opisni rječnici, a takva je većina naših rječnika, nerijetko prihvaćaju kao normativni rječnici, događa se da normativno pružaju iskrivljenu sliku o značenju i uporabi nekih riječi. Takvu više ili manje iskrivljenu sliku nalazimo u nekim rječnicima i o riječima *okus* i *ukus*.

Budući da u znatnom broju rječnika nije jasno razgraničeno značenje navedenih riječi, poslužiti ćemo se jednim novijim leksikografsko-savjetničkim djelom, *Jezičnim savjetnikom s gramatikom* (Matica hrvatska, Zagreb, 1971) gdje se značenja riječi *okus* i *ukus*

jasno i nedvosmisleno razgraničuju. U tom se savjetniku kaže:

»*okus* je osjet u ustima, fiziološka reakcija na tvari koje dođu u usta, i osobina tih tvari da izazovu takvu reakciju«;

»*ukus* je psihička reakcija na fiziološki proces, stupanj raspoloženja ili ugone koja nas prožima kad nešto okusimo ili kad što čujemo, gledamo, slušamo (za jednoga će jabuka kisela okusa biti ukusna, za drugoga ne), sposobnost ocjenjivanja opće poznatih vrednota i uopće estetskih vrednota«.

Kao što se vidi, *ukus* je stvar čovjekove osjećajne sfere pa se zbitno može definirati kao osjećaj i smisao za lijepo« (*čovjek profinjena ukusa, čovjek bez ukusa* i sl.); *okus* je uvijek i samo 'fiziološka reakcija'. Takva se razlika tih riječi dobro ističe i u navedenom Šipkinu članku u šestom godištu Jezika. Takva razlika u značenju tih riječi izlazi iz brojnih književnih primjera pa je treba i nadalje njegovati.

Usp. za riječ *okus* ove primjere: *Na usni tuđe krvi gorak okus oćutjeh* (I. Goran Kovačić). *Izmišljaju nova jela s egzotičnim okusom* (Lj. Jonke). *Pred kraj promijenila [lula] okus i miris* (J. Pavičić).

Usp. za riječ *ukus* ove primjere: *Odijevala se sa mnogo ukusa* (M. Nehajev). *Upoznajte... gospodičica aristokratskog ukusa, bez zanimanja* (A. Kovačić).

Od imenice *ukus* tvoren je i pridjev *ukusan* sa značenjem koje izlazi iz značenja imenice, dakle 'koji je napravljen s ukusom, lijep, skladan, ugodan'. Usp. primjere: *Uz... zgradu smjestila se... kapucinska ukusna crkvice* (K. Š. Đalski). *To je ukusna odjeća za svaku priliku* (VUS). *U arapskoj kuhinji spravljala su se ukusna jela* (Lj. Babić).

U jezičnoj primjeni koja teži za jasnoćom i za uporabom pojedinih riječi u njihovu pravom značenju, po kojemu se razlikuju od značenja drugih riječi, niti bi se u navedenim i sličnim primjerima riječ *ukus* mogla zamijeniti riječju *okus* niti bi se riječ *okus* mogla zamijeniti riječju *ukus*; jednako se tako ne bi mogao zamijeniti ni pridjev *ukusan* tvorbeno mogućim pridjevom *okusan*.